

Майя Урузгалиева¹, Рафик Усманов²

*¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
«Саясаттану» мамандығының 1-курс докторанты
(Нұр-Сұлтан қ. Қазақстан)
e-mail: maikun_93@mail.com*

*²Астрахан мемлекеттік университетінің Саясаттану
және халықаралық қатынастар кафедрасының меңгерушісі,
саяси ғылымдарының докторы, профессор
(Астрахан, Ресей)
e-mail: usmanr@mail.ru*

КАСПИЙ ӨҢІРІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ МӘСЕЛЕЛЕРІН ШЕШУДІҢ САЯСИ ТЕТІКТЕРІ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫ МЫСАЛЫНДА

Андатпа. Бұл еңбекте Каспий өңірінде қалыптасқан экологиялық жағдайдың ерекшеліктері, онымен қоса Каспий жағалауы мемлекеттерінің, нақтырақ алғанда Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасындағы өзара қарым-қатынастардың өзгешеліктері қарастырылған. Қазіргі таңда қоршаған ортаға тигізетін кері әсерлер күннен-күнге артып келеді. Осыған сәйкес экологиялық мәселелерді шешудің ғылыми негізделген жолдарын әзірлеу қажеттілігі туындады. Сонымен қатар, экологиялық проблемаларды шешу тетіктерін сәтті жүзеге асыру Каспий маңы елдерінің бірлескен іс-әрекетіне тікелей байланысты. Осыған байланысты, жағалаудағы мемлекеттердің ынтымақтастығы аясында Каспий теңізінің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге ықпал ететін бірлескен мемлекеттік құқықтық тетіктерді әзірлеп, дамыту қажет. Өңіраралық ынтымақтастық форумы қарастырылып отырған аймақтың экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелерін шешудің саяси тетігі ретінде әрекет ете алады деген идея негізделеді.

Түйін сөздер: *Каспий өңірі, экологиялық жағдай, саяси тетіктер, экологиялық қауіпсіздік, өңіраралық ынтымақтастық.*

Майя Урузгалиева, Рафик Усманов
ПОЛИТИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ РЕШЕНИЯ ВОПРОСОВ

ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА: НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Аннотация. В данной работе рассмотрены особенности сложившейся экологической ситуации в Каспийском регионе, а также характер взаимоотношений прибрежных государств между собой, в частности, между Республикой Казахстан и Российской Федерацией. В настоящее время с каждым днём возрастают негативные воздействия на окружающую среду. Соответственно, возникает необходимость разработки научно обоснованных путей решения экологических проблем. При этом, успешная реализация механизмов разрешения экологических проблем на Каспии напрямую зависит от совместного подхода всех прибрежных государств. В связи с этим, в рамках сотрудничества прибрежных государств необходимы дальнейшие актуальные разработки совместных государственных правовых механизмов, которые бы способствовали обеспечению экологической безопасности Каспия. Обосновывается идея о том, что форум межрегионального сотрудничества может выступить политическим механизмом решения вопросов экологической безопасности рассматриваемого региона.

Ключевые слова: *Каспийский регион, экологическая ситуация, политические механизмы, экологическая безопасность, межрегиональное сотрудничество.*

Maiya Uruzgaliyeva, Rafik Usmanov

POLITICAL MECHANISMS FOR ADDRESSING ENVIRONMENTAL SECURITY ISSUES OF THE CASPIAN REGION: THE CASE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE RUSSIAN FEDERATION

Abstract. This paper considers the features of the current environmental situation in the Caspian region, as well as the nature of the relationship of coastal states among themselves, in particular, between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation. Currently, the negative impacts on the environment are increasing day by day. Accordingly, there is a need to develop scientifically sound ways to solve environmental problems. At the same time, the successful implementation of mechanisms for resolving environmental problems in the Caspian directly depends on the joint approach of all coastal states. In this regard, within the framework of cooperation between the coastal states, further relevant developments of joint state legal mechanisms are needed that would contribute to ensuring the environmental safety of the Caspian Sea. The idea is

substantiated that the forum of interregional cooperation can act as a political mechanism for resolving issues of environmental security of the region under consideration.

Key words: *Caspian region, environmental situation, political mechanisms, environmental security, interregional cooperation.*

Кіріспе

Сонғы жылдары адам қызметінің қалдықтарымен аймақтың қоршаған ортасының ластануының артуына экологтар ерекше көңіл аударуда. Біріккен Ұлттар Ұйымының Қоршаған орта жөніндегі бағдарламасы (ЮНЕП) сарапшыларының бағалауы бойынша теңіз мұнайды өндіру және тазарту өнімдерінен, атом электр станцияларының радиоактивті қалдықтары салдарынан және Каспийге таза судың жалпы ағынының 80%-ын беретін Еділ өзені әкелетін тазартылмаған тұрмыстық және өнеркәсіптік қалдықтардың үлкен көлемінен зардап шегуде.

Теңіздің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету – мемлекетаралық деңгейдегі міндет болып табылады. Тихомиров редакциялаған Заң энциклопедиялық сөздігіне сүйене отырып, қауіпсіздік ұғымы жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызды мүдделерін экономикалық, саяси, әскери, әлеуметтік, экологиялық, техногендік, ақпараттық және басқа сипаттағы ішкі және сыртқы қауіптерден қорғаудың жағдайы ретінде қарастырылған, ол мемлекетте экономикалық, саяси және әлеуметтік тұрақтылықты орнатуды, сөзсіз заңдарды орындау және құқықтық тәртіпті сақтау, серіктестік негізінде халықаралық ынтымақтастықты дамыту деп анықталады.

Қауіпсіздік жеке адамға, қоғамға және мемлекетке қажет, себебі олар қауіптер мен қайшылықтарды жеңуге байланысты үнемі қозғалыста, өзгерісте және дамуда. Қазіргі әлемде экологиялық қауіпсіздік өте маңызды. Табиғи ресурстарды шамадан тыс тұтыну апатқа әкелуі мүмкін. Әр мемлекет климаттың жаһандық өзгеруіне қарсы тұруға, судың, ауаның және топырақтың тазалығын сақтауға, биоалуантүрлілік пен ормандарды сақтауға арналған экологиялық қатынастарды реттеуге өз тәсілдерін жасайды [2].

Климаттың өзгеруі, тіршілік ету ортасының жоғалуы және бөлінуі, балық ресурстарын асыра аулау, судың және жағалаудың ластануы, биоәртүрлілікке қауіп және т.б. теңдесі жоқ Каспий теңізінің аймағына орасан зиянын келтіреді. Оның экожүйесінің ерекшеліктері, бірегейлігі Каспий маңы мемлекеттері экономикасының міндеттері мен жұмыс істеу стратегиясына қойылатын қатаң талаптарды айқындайды.

Каспий өңірін зерттеудің өзектілігі оның шекаралық жағдайымен және саяси-стратегиялық маңызы бар табиғи және энергетикалық ресурстармен, осы процестерге оң әсер ету жолдарын іздеумен және тиісінше мынадай негізгі экологиялық проблемалардың болуымен айқындалады:

- кәсіпшілік балықтар қорының азаюы;
- биоалуантүрліліктің тозуы;
- тұрғын үйлер мен өндірістік инфрақұрылымдардың су басуы;
- ауыз судың қабаттарына тұзды судың түсуі;
- адам денсаулығына қауіп.

Сонымен, Каспий теңізі Еуропа мен Азияның түйіскен жерінде орналасқан, оның суы бес мемлекеттің: Ресей, Қазақстан, Иран, Түркіменстан және Әзірбайжанның жағалауын шаяды. Осы мемлекеттердің көмірсутек байлықтарын игеру процесі жыл сайын үлкен қарқын алып келеді, тиісінше Каспий өңіріндегі экологиялық проблемалардың ықтималдығы да өсіп келеді.

Каспий теңізі мен оның жағалауларының экологиялық мәселелері осы өңір мемлекеттерінің экстенсивті экономикалық дамуының бүкіл тарихының салдары болып табылады. Бұл ұзақ мерзімді табиғи өзгерістерге де, қазіргі кездің өткір әлеуметтік-экономикалық проблемалары да осыған байланысты.

Қоғам үшін экологиялық проблемалардың салдарын шартты түрде екі санатқа бөлуге болады - тікелей және жанама. Тікелей зардаптар, мысалы, биологиялық ресурстардың жоғалуынан (коммерциялық түрлер мен олардың жемшөп нысандары) көрінеді және ақшалай түрде көрсетілуі мүмкін. Мысалы, Каспий маңы елдерінің бекіре тұқымдас балықтар қорының азаюынан болған шығындарды жатқызуға болады. Бұған келтірілген зиянды өтеу шығындарын да қосу керек (мысалы, балық өсіру зауыттарының құрылысы). Жанама салдарлар экожүйелердің өзін-өзі тазарту қабілетін, олардың тепе-теңдігін жоғалтуымен және біртіндеп жаңа күйге ауысуымен сипатталады. Қоғам үшін бұл ландшафттардың эстетикалық құндылығының жоғалуынан, халықтың өмір сүруіне жеткіліксіз қолайлы жағдай жасаудан және т.б. көрінеді, шығындардың келесі тізбегі тікелей экономикалық шығындарға (туристік сектор және т.б.) әкелетінін атап өткен жөн.

Алайда, қазіргі уақытта Каспий өңіріндегі жағдай және жағалаудағы өзара бес мемлекеттердің, әлемдік державалар мен басқа елдермен қарым-қатынасының сипаты белсенді трансформация кезеңін бастан кешуде.

Зерттеу жұмысының әдіс-тәсілдері

Мақалада жария ақпарат көздері; өңірлік және халықаралық

статистикалық деректерден мәліметтер; ресми дереккөздерде, баяндамаларда, мемлекеттік бағдарламаларда, интернет ресурстарда және т.б. көрсетілген экологиялық қауіпсіздікке қатысты көрсеткіштер мен индикаторлар пайдаланылды. Сонымен қатар, автор зерттеудің заманауи формасы индуктивті зерттеу әдісіне жүгінді. Бұл әдіс жеке белгілерді зерттеу негізінде құбылыс туралы тұжырымдарды қалыптастыруды білдіреді (*әртүрлі кәсіпорындардағы жеке экологиялық апаттар мен авариялардың нәтижесінде бүкіл аймақтағы экологиялық проблемалардың жиынтығы*).

Тақырыптың зерттелу деңгейі

Бүгінгі таңда Каспий өңіріне қатысты ғылыми жарияланымдарда оның даму бағытына, ықтимал сценарийлерге, Каспий маңы мемлекеттері арасындағы қатынастардың сипатын айқындайтын факторларға қатысты көптеген жаңа зерттеулер пайда болды. Экологиялық проблема туындаған сәттен бастап осы мәселе бірқатар зерттеушілердің, ғалымдар мен саясаттанушылардың зерттеу еңбектерінің нысанына айналды. Атап айтқанда, К.И. Асаева, М.В. Войнова [3], Э.Т. Мехдиев, Сон Мин Ги [4], А.Б. Долгушин, А.А. Цуканов, А.А. Степанова [5], А.П. Романова, Д.А. Черничкин [6], Д.Э. Столовый [7], А. Сабыров [8], С.П. Петров [9] және т.б.

Негізгі бөлім

Каспий бағыты Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының сыртқы және ішкі саясаты үшін әрдайым маңызды. Дәл осы жерде геосаяси заңдылықтардың тарихи матрицасы ерекше көрінеді, өйткені Каспий аймағының геосаяси жағдайы аймақтың тұрақты және қауіпсіз дамуын қамтамасыз ететін сыртқы саяси факторлардың сипатын анықтайды.

Каспий теңізі бүгінде халықаралық саясаттың тоғысқан жері болып табылады, онда аймақтық және аймақтық емес әртүрлі мүдделі елдер геосаяси күштері біріктіріледі. Каспийдің халықаралық танымалдылығының өсуінің маңызды себептері - су айдынының мұнай қорлары, қолайлы географиялық орналасуы, елеулі биологиялық ресурстар, энергия тасымалдаушылар мен көлік жүктерін тасымалдау мен экспорттауға қажеттіліктің өсуі. Осыған байланысты Каспий өңірі елдерінің экологиялық қауіпсіздік саласындағы ортақ ұстанымдары мен іс-қимылы проблемасы ерекше өткір болып отыр.

2018 жылы 12 тамызда Ақтау қаласында өткен Бесінші Каспий саммиті шеңберінде Әзірбайжан, Иран, Қазақстан, Ресей және Түрікменстан президенттері Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенцияға

қол қойды. Аталған құжатты қабылдау Каспий өңірінің дамуына айқындық әкелді, олардың өзара іс-қимылы үшін, бірінші кезекте, экономикалық салада қосымша мүмкіндіктер ашты. Су түбіндегі шаруашылық қызметке қатысты «Каспий теңізінің су түбі және жер қойнауы ресурстарын секторларға бөлу шектес және қарсы жатқан мемлекеттердің уағдаластықтары бойынша олардың жер қойнауын пайдалануға және су түбі мен жер қойнауы ресурстарын игеруге байланысты басқа да заңды шаруашылық-экономикалық қызметке егемендік құқықтарын іске асыру мақсатында халықаралық құқықтың жалпыға танылған қағидаттары мен нормаларын ескере отырып жүзеге асырылады» деп шешілді [10, 568].

Каспий өңірінің экономикасы мен саясатына әртүрлі мемлекеттердің тартылу дәрежесін бірнеше «белдеулер» бойынша ажыратуға болады. Біріншісі – жағалаудағы бес мемлекет: Ресей, Әзірбайжан, Иран, Қазақстан, Түркіменстан. Екінші «белдеуге» мұнай және газ құбырлары және басқа да коммуникациялар өтетін немесе өтуі мүмкін мемлекеттер жатады. Мұндай мемлекеттерге Грузия, Түркия және Болгария кіреді. Олардың ықпалы энергия ресурстарының транзитіне қатысты жүргізіліп жатқан саясаттан тұрады. Үшінші «белдеу» аймаққа қандай да бір жолмен тартылатын, оның ресурстарын пайдаланатын немесе басқа түрдегі мүдделері бар мемлекеттерді қамтиды. Оларға: Украина, Тәжікстан, Сауд Арабиясы, Греция, Армения, Өзбекстан және т.б.

Сондай-ақ, ықпалы жаһандық деңгейге жететін мемлекеттердің төртінші «белдеуі» бар. Оларға аймақтағы экономикалық, саяси және стратегиялық мүдделері бар АҚШ, Еуропалық Одақ және Қытай кіреді, олардың мүдделері бұрын тек экономикалық компонентпен шектелген, бірақ қазіргі уақытта олардың мүдделері ауқымы әлемнің стратегиялық маңызды аймақтарында өз ұстанымдарын нығайту қажеттілігіне байланысты кеңейе түсті. Соңғы уақытта Үндістан мен Пәкістан энергия тасымалдарын өз бағытына қайта бағыттауға және оларды әртараптандыруға мүдделі болғандықтан белсенді бола бастады [11].

Қазақстан Республикасының халықаралық стандарттарды іске асыруға қатысуы табиғатты пайдалану және қоршаған ортаны қорғау саласындағы халықаралық шарттарды, келісімдер мен конвенцияларды ратификациялаудан көрінеді. Осылайша, мемлекет биосфераның негізгі компоненттерін – суды, ауаны, озон қабатын, биоәртүрлілікті қорғау саласындағы көптеген конвенцияларды ратификациялады, сонымен бірге ұлттық заңнаманы халықаралық заңнамамен үйлестіру бойынша жұмыс жүргізілуде. Қазақстанның халықаралық экологиялық конвенциялар мен келісімдерге қосылуы жөніндегі жұмысы 1993 жылы Дүниежүзілік метеорологиялық ұйымның Конвенциясы құрамына кіруден басталды, ал

бүгінде республика 30-дан астам халықаралық конвенциялар мен олардың хаттамаларының қатысушысы болып табылады.

Халықаралық шарттардың мақсаты жұртшылықтың қоршаған ортаны қорғау саласында шешімдер қабылдауға қатысуын қамтамасыз ету және экологиялық ақпараттың қолжетімділігін кеңейту болып табылады. Бүгінгі таңда Каспий теңізінің қоршаған ортасын қорғау, оның биологиялық ресурстарын қорғау, сақтау, қалпына келтіру, тұрақты және ұтымды пайдалану маңызды мәселелердің бірі болып табылады [12].

Айта кету керек, 2016 жылдың қарашасында Ресей Федерациясының сыртқы саясат тұжырымдамасы қабылданды, ол елдің сыртқы саяси бағытының басымдықтарын жаңа жолмен анықтады. Құжатта өңірлік құрамдас бөлікке, оның ішінде Каспий өңіріне қатысты мәселеге көп көңіл бөлінген. Тұжырымдамада «Ресейдің Қара теңіз және Каспий аймақтарындағы серіктестермен өзара іс-қимыл тәсілдері Қара теңіз экономикалық ынтымақтастығы Ұйымы Жарғысының мақсаттары мен қағидаттарын сақтауды ескере отырып, сондай-ақ олар ұжымдық қабылдайтын шешімдер негізінде бес Каспий маңы мемлекеттерінің ынтымақтастық тетігін нығайту қажеттілігін ескере отырып құрылатын болады» деп атап өтілді [13].

2018 жылы Қазақстан Республикасы мемлекетаралық деңгейде Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік конвенцияға қоршаған ортаға трансшекаралық тұрғыдан жасалатын әсерді бағалау жөніндегі хаттамаға қол қойды. 2018 жылы Нұр-Сұлтанда Қазақстанның экологиялық қызметі нәтижелілігінің үшінші шолуын (ЭҚНШ) дайындау бойынша БҰҰ ЕЭК сарапшыларының миссиясы өтті.

Каспий өңірінде жағалау мемлекеттері қызметінің арқасында қолайлы саяси-дипломатиялық кеңістік құрылды. Әр мемлекеттің мүдделері мен қажеттіліктерін ескеретін нақты жобаларға ерекше қажеттілік пайда болды. Осыған байланысты, бұл тақырып өте өзекті, ол бар және мүмкін мәселелерді талқылауды, оларды шешу жолдарын іздеуді талап етеді.

Қазақстандық саясаттанушы Эдуард Полетаев өз сөздерінің бірінде Каспий маңы конституциясына қол қоюдың арқасында қазір теңіз айналасында неғұрлым нақты геосаяси жағдай қалыптасқанын айтты. Ол «Каспий – бұл достық теңізі» деген белгілі ұранмен «нақты каспиоцентризм» қалыптасып келе жатқанын атап өтті. Каспий өңірі белгілі бір геосаяси кеңістік мәртебесіне ие болып отыр. Әрине, маркер ретінде, мысалы, Закавказье немесе Орталық Азия аймағы сияқты күшейтілмеді. Алайда факт факт болып қала береді. Бірнеше жылдан бері Каспий маңы мемлекеттерінің интеграциялық бастамаларының алғышарттары бар. Каспий форумдарының өткізілуі осыған дәлел». [14].

12 тамызда Каспий маңы елдері Каспий теңізінің халықаралық күнін атап өтеді. Осылайша, осы күні қабылданған Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі Тегеран негіздемелік конвенциясының маңыздылығы атап өтіледі, ол осы саладағы өңірлік халықаралық заңға айналды және Иран астанасының құрметіне аталған, онда Каспий маңындағы бес елдің – Ресей, Қазақстан, Иран, Әзірбайжан және Түркіменстанның өкілдері қол қойған. Конвенция 2006 жылғы 12 тамызда күшіне енді, сол кезде Каспий теңізінің күні алғаш рет Иранда атап өтілді. Қазіргі уақытта Каспий күнін тойлауды барлық Каспий маңы елдері тұрақты түрде өткізіп тұрады, бұл тек мамандардың ғана емес, сондай-ақ қалың жұртшылықтың да теңіздің экологиялық проблемаларына назар аударуына мүмкіндік береді [15].

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Ресей Федерациясы сияқты Тегеран конвенциясының тарапы болып табылады. 2011 жылы Ақтау қаласында «Каспий бестігі» осы Конвенцияның төрт хаттамасының біріншісіне қол қойды. Ол мұнаймен ластануға әкелетін тосын оқиғалар жағдайындағы өңірлік әзірлік, ден қою және ынтымақтастыққа тоқталды [16].

2021 жылғы 30 қыркүйекте Қазақстан мен Ресейдің өңіраралық ынтымақтастық форумы өтті. Мәселен, ел Президенті Қ.К. Тоқаев экология және «жасыл өсім» саласындағы ынтымақтастық маңызды және шұғыл сипатқа ие болып отырғанын хабарлады. «Қазақстан мен Ресейдің экологиялық проблемалары ұқсас. Бұл ауаның, судың, топырақтың ластануының жоғары деңгейі, радиациялық және өнеркәсіптік қалдықтардың жиналуы. Сонымен қатар, біздің төңірегімізді ескере отырып, көптеген проблемалар екі мемлекет үшін ортақ. Оларды шешу үшін үкіметтер экология, биоалуантүрлілікті сақтау, трансшекаралық су объектілерін бірлесіп пайдалану және қорғау саласында 7 келісімге қол қойды. Келісімдер жоспарлы түрде жүзеге асырылуда. Алайда, экологиялық жағдай нашарлай түсуде және оны шешу халықаралық деңгейде бірлескен күш – жігерді жандандыруды талап етеді», - деді Мемлекет басшысы [17].

Каспий теңізінің қоршаған ортасы мен ресурстарын қорғау саласындағы ынтымақтастық қажеттілігі бұрын Каспий жағалауы елдері үшін өзекті мәселе болған, бірақ 1991 жылы КСРО ыдырағаннан кейін бұрынғы кеңес республикалары іс жүзінде халықаралық ынтымақтастықты, оның ішінде экология саласындағы ынтымақтастықты реттейтін заңнамалық базасыз қалды.

Ресей-Қазақстан өңіраралық форумы екі жақты қарым-қатынастарды нығайтуға, іскерлік байланыстарды әртараптандыруға және екі мемлекеттің билік пен бизнес өкілдерінің қарым-қатынасына арналған тиімді алаң болып табылады. Осы Форум жұмыс істеген уақыт ішінде

біздің елдеріміздің саяси-экономикалық өзара іс-қимылының маңызды институтына айналды. Бұл формат посткеңестік кеңістікте үлгі болды. Осылайша, Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының жыл сайынғы өңіраралық ынтымақтастық форумы екі елдің өзара іс-қимылының өзекті мәселелерін талқылау үшін халықаралық алаң ғана емес, сонымен қатар Каспий өңірінің экологиялық қауіпсіздігі мәселелерін шешудің саяси құралы бола алады. Төменде тиісті кесте берілген.

1-кесте. «Ресей мен Қазақстанның өңіраралық ынтымақтастығының 17 форумы»

№	Форум атауы	Өткізу уақыты	Өткізу орны
	Қазақстан мен Ресейдің шекаралас облыстарының бірінші форумы	сәуір 2003 ж.	Омск қаласы, Ресей Федерациясы
	Қазақстан мен Ресейдің шекаралас облыстарының екінші форумы	мамыр 2005 ж.	Челябинск қаласы, Ресей Федерациясы
	Қазақстан мен Ресейдің шекаралас облыстарының үшінші форумы	қазан 2006 ж.	Орал қаласы, Қазақстан Республикасы
	Қазақстан мен Ресейдің шекаралас облыстарының төртінші форумы	қазан 2007 ж.	Новосібір қаласы, Ресей Федерациясы
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының V Форумы	қыркүйек 2008 ж.	Ақтөбе қаласы, Қазақстан Республикасы
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының VI Форумы	қыркүйек 2009 ж.	Орынбор қаласы, Ресей Федерациясы
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының VII Форумы	қыркүйек 2010 ж.	Өскемен қаласы, Қазақстан Республикасы
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының VIII Форумы	қыркүйек 2011 ж.	Астрахань қаласы, Ресей Федерациясы
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының IX Форумы	қыркүйек 2012 ж.	Павлодар қаласы, Қазақстан Республикасы
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының X Форумы	қараша 2013 ж.	Екатеринбург қаласы, Ресей Федерациясы
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының XI Форумы	қыркүйек 2014 ж.	Атырау қаласы, Қазақстан Республикасы
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының XII Форумы	қыркүйек 2015 ж.	Сочи қаласы, Ресей Федерациясы
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының XIII Форумы	қазан 2016 ж.	Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

№	Форум атауы	Өткізу уақыты	Өткізу орны
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының XIV Форумы	қараша 2017 ж.	Челябинск қаласы, Ресей Федерациясы
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының XV Форумы	қараша 2018 ж.	Петропавл қаласы, Қазақстан Республикасы
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының XVI Форумы	қараша 2019 ж.	Омск қаласы, Ресей Федерациясы
	Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының өңіраралық ынтымақтастығының XVII Форумы	қыркүйек 2021 ж.	Көкшетау қаласы, Қазақстан Республикасы

Ескерте: автор құрастырған

Жоғарыда баяндалғанның негізінде Каспийдің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және жалпы қоршаған ортаны қорғау мен оның ресурстарын ұтымды пайдалану қазіргі заманның жаһандық проблемасы болып табылатынын атап өту қажет. Бұл мәселені шешудің негізгі шарттары мемлекеттер арасындағы сенім мен өзара түсіністік, барлық мемлекеттердің қоршаған ортаға қатысты бірыңғай саясат жүргізуі және өз аумағында оны қорғау жөніндегі барлық шараларды қабылдау, ең алдымен, табиғат қорғау заңнамасын дамыту болып табылады.

Ұсыныстар мен қорытынды

Каспий өңірінде жағалаудағы мемлекеттер арасындағы біріккен іс - әрекеттер арқасында қолайлы саяси-дипломатиялық кеңістік құрылды. Осының негізінде аймақ саяси экономикалық процестерде өзінің дамуының жаңа кезеңіне аяқ басты. Бұл – тарихи дамудың сапалық жағынан өзгеше дәуірі.

Қорытындылай келе, Каспий өңіріндегі экологиялық ахуалдың тұрақтылығын қамтамасыз ету белсенді мемлекетаралық өзара іс-қимылға және ең алдымен геосаяси, құқықтық, мұнай, көлік, биологиялық және табиғи факторларды сақтауға, қолдауға бағытталған нақты саяси тетіктердің әзірленуіне негізделгенін атап өту қажет.

Біздің ойымызша, осы мақсатқа қол жеткізу үшін мынадай бірінші кезектегі мемлекетаралық ұстанымдарды қамтамасыз ету және сақтау қажет:

- Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік Конвенцияның, Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенцияның барлық ережелерін орындаудың практикалық жағын қамтамасыз ету шараларын күшейту;

• Мұнай және газ ресурстарын белсенді барлауды азайту, құбырлар мен көлік жолдары желілерінің санын азайту, климаттың өзгеруіне және жағалауды шөлейттенуге әкелетін өзендер мен жер асты суларының өнеркәсіптік ластануын азайту;

• ТМД, Беларусь, Қазақстан, Ресей, ЕурАзӘЖ-тың Кеден одағы, сондай-ақ ЭЫҰ мен ШЫҰ-ы сынды Каспий өңіріндегі тұрақтылыққа мүдделі одақтардың және Каспий экономикалық жүйесінің интеграциялық процестеріне белсенді қатысу;

• Қоршаған орта мониторингі жөніндегі шараларды жандандыру және Каспий теңізінің теңіз ортасына елеулі теріс әсер етуі мүмкін кез келген жоспарланған қызметтің қоршаған ортаға әсерін бағалау рәсімдерін пайдалану;

• Каспий маңы мемлекеттері қабылдайтын іс-қимылдардың, шешімдер мен жоспарлардың нәтижелілігін бақылау жүйесін енгізу.

Каспийдің экожүйелерін қалпына келтіру мүмкіндігі көп жағдайда жоғарыда көрсетілген ұсыныстар бойынша Каспий маңы мемлекеттерінің іс-қимылдарын қамтамасыз етуге және келісуге байланысты болады деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия /Под ред. М.Ю.Тихомирова.- М.:1998,- 526с..
2. Пахомова Н. В., Рихтер К. К., Малышков Г. Б. Структурные преобразования в условиях формирования зеленой экономики: вызовы для Российского государства и бизнеса // Проблемы современной экономики. 2012. № 3 (42).
3. Мехдиев Э.Т., Сон Мин Ги Меры доверия и безопасности в Каспийском регионе // Правовое государство: теория и практика. 2014. №3 (37). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mery-doveriya-i-bezopasnosti-v-kaspiyskom-regione> (дата обращения: 19.03.2022).
4. Долгушин А.Б., Цуканов А.А., Степанова А.А., Концепция стратегии устойчивого развития Каспийского региона // Московский экономический журнал. 2021. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsiya-strategii-ustoychivogo-razvitiya-kaspiyskogo-regiona> (дата обращения: 19.03.2022).
5. Романова А.П., Черничкин Д.А. Коллективная идентичность в концепции социетальной безопасности: Каспийский акцент // Каспийский регион: политика, экономика, культура. 2018. №3 (56). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kollektivnaya-identichnost-v-kontseptsii-sotsietalnoy-bezopasnosti-kaspiyskiy-aktsent> (дата обращения: 25.03.2022).
6. Столовый Д.Э. Международное сотрудничество в области сохранения водных биоресурсов Каспийского моря // Вестник АГТУ. Серия: Рыбное хозяйство. 2011. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo-v-oblasti-sohraneniya-vodnyh-biorisursov-kaspiyskogo-morya> (дата обращения: 25.03.2022).
7. Сабыров А. Становление, критерии формирования Каспийского региона и его характеристика // 21-й век. 2013. №3 (28). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stanovlenie-kriterii-formirovaniya-kaspiyskogo-regiona-i-ego-harakteristika> (дата обращения: 25.03.2022).

8. Саббатовская А.К. Международное сотрудничество и разработка комплекса мер по защите экосистемы Каспийского региона // Вестник РУДН. Серия: Экономика. 2010. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo-i-razrabotka-kompleksa-mer-po-zaschite-ekosistemy-kaspijskogo-regiona> (дата обращения: 25.03.2022).
9. Петров С. П. Проблемы Каспия в современном мире // Вестник РУДН. Серия: Международные отношения. 2003. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-kaspiya-v-sovremennom-mire> (дата обращения: 25.03.2022).
10. Каспий: международно-правовые документы / Сост. С.С.Жильцов, И.С.Зонн, А.Г.Костяной, А.В.Семенов. М.: Международные отношения, 2018, 568 с.
11. Бурцев С.Н. Каспийский регион как точка столкновения интересов ведущих мировых держав. [Электронный ресурс]. URL: https://nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=29022 (дата обращения: 27.02.2022).
12. Сафинов К.Б., Кульмамирова М.С., Иллерицкий Н.И. Казахстан в энергетической интеграции ЕАЭС: перспективы, риски, возможности. [Электронный ресурс]. URL: https://www.ca-c.org/online/2020/journal_rus/cac-03/02.shtml (дата обращения: 27.02.2022).
13. Концепция внешней политики Российской Федерации: утверждена Указом Президента Российской Федерации от 30 ноября 2016 г. №640 – ФЗ. [Электронный ресурс]. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41451/page/1> (дата обращения: 27.02.2022).
14. Каспийский туризм выигрывает от пандемии. [Электронный ресурс]. URL: <https://ru.sputnik.kz/society/20210702/17513107/Kak-otrazitsya-prikaspiyskoe-sotrudnichestvo.html> (дата обращения: 27.02.2022).
15. Экологическая безопасность на Каспии [Электронный ресурс]. <http://morvesti.ru/exclusive/81147/> (дата обращения: 27.02.2022).
16. Мангистауские экологи требуют создания Центра по изучению проблем Каспийского моря 2019. [Электронный ресурс]- <https://kursiv.kz/news/otraslevye-temy/2019-08/mangistauskie-ekologi-trebuyut-sozdaniya-centra-po-izucheniyu-problem> (дата обращения: 27.02.2022).
17. Межрегиональный форум Казахстан – Россия. Выступления Президентов 2021. [Электронный ресурс]- <https://24.kz/ru/news/top-news/item/501451-forum-mezhregionalnogo-sotrudnichestva>(дата обращения: 27.02.2022).

REFERENCES:

1. Tihomirova L.V., Tihomirov M.Y. Juridicheskaja jenciklopedija [Legal Encyclopedia] / Ed. M.Yu. Tikhomirova- M.:1998,- 526p.
2. Pahomova N. V., Rihter K. K., Malyshkov G. B. Strukturnye preobrazovaniya v usloviyah formirovaniya zelenoj jekonomiki: vyzovy dlja Rossijskogo gosudarstva i biznesa [Structural transformations in the context of the formation of a green economy: challenges for the Russian state and business] // Problems of the modern economy. 2012. No. 3 (42)
3. Mehdiev Je.T., Son Min Gi Mery doverija i bezopasnosti v Kaspijskom regione [Confidence and Security Measures in the Caspian Region] // State of Law: Theory and Practice. 2014. No. 3 (37). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mery-doverija-i-bezopasnosti-v-kaspijskom-regione> (Accessed: 03/19/2022)
4. Dolgushin A.B., Cukanov A.A., Stepanova A.A., Konceptija strategii ustojchivogo razvitija Kaspijskogo regiona [The concept of sustainable development strategy for the Caspian region] // Moscow Economic Journal. 2021. No. 11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsiya-strategii-ustoychivogo-razvitiya-kaspijskogo-regiona> (Accessed: 03/19/2022)
5. Romanova A.P., Chernichkin D.A. Kollektivnaja identichnost' v koncepcii societal'noj bezopasnosti: Kaspijskij akcent [Collective identity in the concept of societal security: Caspian accent] // Caspian region: politics, economics, culture. 2018. No. 3 (56). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kollektivnaya>

identichnost-v-kontseptsii-sotsietalnoy-bezopasnosti-kaspiyskiy-aktsent (Accessed: 03/25/2022)

6. Stolovyy D.Je. Mezhdunarodnoe sotrudnichestvo v oblasti sohraneniya vodnyh bioresursov Kaspijskogo morja [International cooperation in the field of conservation of aquatic bioresources of the Caspian Sea] // Bulletin of ASTU. Series: Fisheries. 2011. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo-v-oblasti-sohraneniya-vodnyh-bioresursov-kaspiyskogo-morya> (Accessed: 03/25/2022)

7. Sabyrov A. Stanovlenie, kriterii formirovaniya Kaspijskogo regiona i ego harakteristika [Formation, criteria for the formation of the Caspian region and its characteristics] // 21st century. 2013. No. 3 (28). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stanovlenie-kriterii-formirovaniya-kaspiyskogo-regiona-i-ego-harakteristika> (Accessed: 03/25/2022). // 21-j vek. 2013. №3 (28)

8. Sabbatovskaja A.K. Mezhdunarodnoe sotrudnichestvo i razrabotka kompleksa mer po zashhite jekosistemy Kaspijskogo regiona [International cooperation and development of a set of measures to protect the ecosystem of the Caspian region] // Vestnik RUDN University. Series: Economy. 2010. No. 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnoe-sotrudnichestvo-i-razrabotka-kompleksa-mer-po-zaschite-ekosistemy-kaspiyskogo-regiona> (Accessed: 03/25/2022)

9. Petrov S. P. Problemy Kaspija v sovremennom mire [Problems of the Caspian Sea in the modern world] // Bulletin of the People's Friendship University of Russia] Series: International relations. 2003. No. 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-kaspiya-v-sovremennom-mire> (Accessed 03/25/2022)

10. Kaspij: mezhdunarodno-pravovye dokumenty / Sost. S.S.Zhil'cov, I.S.Zonn, A.G.Kostjanov, A.V.Semenov [Caspian: international legal documents] / Comp. S.S. Zhiltsov, I.S. Zonn, A.G. Kostyanov, A.V. Semenov. Moscow: International relations, 2018, 568 p.

11. Burcev S.N. Kaspijskij region kak tochka stolknovenija interesov vedushhih mirovyh derzhav [The Caspian region as a point of collision of interests of the leading world powers] [Electronic resource]. URL: https://nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=29022 (Accessed 02/27/2022)

12. Safinov K.B., Kul'mamirova M.S., Illerickij N.I. Kazahstan v jenergeticheskoj integracii EAJeS: perspektivy, riski, vozmozhnosti [Kazakhstan in the Energy Integration of the EAEU: Prospects, Risks, Opportunities] [Electronic resource]. URL: https://www.ca-c.org/online/2020/journal_rus/cac-03/02.shtml (Accessed 27.02.2022)

13. Koncepcija vneshnej politiki Rossijskoj Federacii: utverzhdena Ukazom Prezidenta Rossijskoj Federacii [The concept of the foreign policy of the Russian Federation: approved by Decree of the President of the Russian Federation] dated November 30, 2016 No. 640 - FZ. [Electronic resource]. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41451/page/1> (Accessed: 02/27/2022)

14. Kaspijskij turizm vyigraet ot pandemii. [Jelektronnyj resurs] [Caspian tourism will benefit from the pandemic] [Electronic resource]. URL: <https://ru.sputnik.kz/society/20210702/17513107/Kak-otrazitsya-prikaspiyskoe-sotrudnichestvo.html> (Accessed: 02/27/2022)

15. Jekologicheskaja bezopasnost' na Kaspii [Jelektronnyj resurs] [Ecological safety in the Caspian] [Electronic resource]. <http://morvesti.ru/exclusive/81147/> (Accessed: 02/27/2022)

16. Mangistauskie jekologi trebujut sozdaniya Centra po izucheniju problem Kaspijskogo morja 2019. [Jelektronnyj resurs] [Mangistau environmentalists demand the creation of a Center for the Study of the Problems of the Caspian Sea] 2019 <https://kursiv.kz/news/otraslevye-temy/2019-08/mangistauskie-ekologi-trebuyut-sozdaniya-centra-po-izucheniyu-problem> (Accessed: 02/27/2022)

17. Mezhregional'nyj forum Kazahstan – Rossija. Vystuplenija Prezidentov [Interregional forum Kazakhstan - Russia. Speeches of Presidents] 2021. [Electronic resource]. <https://24.kz/ru/news/top-news/item/501451-forum-mezhregionalnogo-sotrudnichestva> (Accessed: 27.02.2022)